

RECENSIES

hebben gevonden dat een blanke meneer zich stond op te winden, maar dat het 'openlijk partij voor hem zou hebben gekozen' of 'geïnspireerd werd' lijkt mij wel voor betwisting vatbaar. Sassen sprak en schreef alleen Nederlands; zijn medestanders als Casten David Meijer, de oprichter van verschillende bladen, Couquet, de man van de Onafhankelijke moeten als tolken en tussenpersonen hebben gefungeerd. In hoeverre spanden zij Sassen voor hun karretje of waren zij spreekbuizen die Sassen's geluid versterkten, kleurden en vermenigvuldigden? De liefde van de auteur voor zijn hoofdpersoon doet hem echter voor dit aspect te weinig oog hebben. Overigens is het op zich zelf belangwekkend, dat 100 jaar na dato iemand nog echt emotioneel warm loopt voor een figuur die nauwelijks een plaats in een geschiedenisboekje verdient. De affaire-Sassen is afgehandeld, maar de mythe-Sassen blijft intrigeren. Sassen was de eerste rooms-katholiek op een hoge post in Curaçao. De affaire schoot bij de kerkelijke autoriteiten in het verkeerde keelgat, zij zullen met deze zoon in hun maag hebben gezeten, maar de vraag rijst of het toch niet de geestelijkheid is geweest die wellicht onderhuids in Sassen de verloren zoon herkende en zo er toe heeft bijgedragen dat de naam bekendheid werd gegarandeerd. Wellicht is het laatste woord toch nog niet over Sassen geschreven en gesproken.

J. Th. de Smidt

M. Kuitenbrouwer, *Nederland en de opkomst van het moderne imperialisme. Koloniën en buitenlandse politiek 1870-1902* (Dissertatie Utrecht; Amsterdam-Dieren: De Bataafsche Leeuw, 1985, 286 blz., f39,90, ISBN 90 6707 085 8).

De hier te bespreken dissertatie, waarop de auteur cum laude aan de Universiteit van Amsterdam is gepromoveerd, biedt een totaalbeeld van de Nederlandse overzeese betrekkingen in drie bewogen decennia. Aan het begin van deze periode staan de Brits-Nederlandse verdragen over de Goudkust, Sumatra en Suriname, waarbij Nederland afstand deed van zijn laatste Afrikaanse bezittingen en zich een jaar later, in 1873, een bloedige en uitzichtloze oorlog in Atjeh op de hals haalde. Aan het einde de Boerenoorlog (1899-1902) die in ons land heftige emoties losmaakte en de min of meer gelijktijdig door Van Heutsz tot stand gebrachte pacificatie van het Noordsumatraanse 'wespennest'. In het bijzonder is deze studie van belang doordat zij de Nederlandse expansie in de Indische archipel — waarbij de Atjehoorlog de rode draad vormt — afzet tegen de Nederlandse betrekkingen met de stamverwante Boerenrepublieken in Zuidelijk Afrika, met name Krugers Transvaal. Daarmee wordt een boeiende dwarsverbinding gelegd, die ook sommige tijdgenoten al tot prikkelende vergelijkingen inspireerde.

Onderverdeeld in drie hoofdstukken die ieder een periode van ongeveer tien jaar beslaan, wordt een breed en imposant panorama geschilderd van de niet in elk opzicht even imponerende positie van Nederland tussen de grote mogendheden. Als een kleine Europese staat maar met een welhaast onmetelijk koloniaal rijk was het immers uitermate kwetsbaar toen machtiger naburen zich na 1880 opmaakten om de wereld, of wat daarvan nog restte, onder elkaar te verdelen. Een inleiding waarin de belangrijkste historiografische ontwikkelingen rond het thema imperialisme worden beschreven — Kuitenbrouwer toont zich in deze materie goed thuis — en een slotbeschouwing over de vraag in hoeverre Nederland paste in het algemene patroon van de opkomst van het moderne imperialisme completeren dit voor-

treffelijk gedocumenteerde en goed geschreven boek. Daarbij valt het in de auteur te prijzen dat hij niet heeft volstaan met een bewerking van het op zichzelf al uiterst omvangrijke gedrukte bronnenmateriaal, waaronder bijvoorbeeld een reeks dagbladen en tijdschriften, Kamer- en consulaire verslagen (een waardevolle bron deze laatsten!) maar dat hij ook verschillende particuliere archiefcollecties in zijn onderzoek heeft betrokken. Mede daardoor kon hij nieuw licht werpen op allerlei onderdelen van het Nederlandse koloniale en buitenlandse beleid, variërend van de overwegingen die ten grondslag lagen aan de benoeming van verschillende gouverneurs-generaal, de invoering van het concentratiestelsel in Atjeh in 1884 tot diverse uitingen van een kanonneerbootpolitiek, waarvan Nederland, ondanks zijn lippendienst aan de prille beginselen van een internationale rechtsorde en humanitaire idealen, niet afkerig was zolang het maar zwakkere staten betrof als Portugal of Venezuela, om van de 'inlandse vijand' in Atjeh en elders maar te zwijgen. Al die bijzonderheden, met veel liefde voor het detail en menigmaal in de vorm van een treffend citaat gebracht, doen Kuitenbrouwer intussen niet de grote lijn uit het oog verliezen. Welke was die?

Minister van buitenlandse zaken Röell bracht het *Leitmotiv* onder woorden, toen hij in 1896 na de Jameson-raid het behoud en de verdere ontwikkeling van Nederlands-Indië van hogere orde achtte dan de bevordering van Nederlandse of stamverwante belangen in Zuid-Afrika. Dat betekende primair het onderhouden van een goede verstandhouding met het machtige en helaas soms perfide Albion. Hoe frustrerend deze gedragslijn kon zijn maakte de Boerenoorlog duidelijk toen het 'nieuwe Holland' door de Engelsen onder de voet werd gelopen. Terecht wijst Kuitenbrouwer in dit verband op de belangrijke factor die het nationalisme in de Nederlandse samenleving omstreeks 1900 vormde. Dat nationalisme kreeg een gevoelige knauw door de val van Krugers republiek die aan alle illusies over een Nederlands (cultuur)imperialisme in Zuidelijk Afrika een einde maakte; een streven dat minder door de Nederlandse regering dan door particuliere organisaties als de Nederlands-Zuidafrikaanse Vereniging en het Algemeen Nederlandsch Verbond gedragen werd. Voortaan zouden die nationalistische sentimenten zich uitsluitend richten op de Indonesische archipel, overigens nog steeds een ruim werktein en niet zonder perspectief. De tranen die zelfs een geroutineerd diplomaat als T. M. C. Asser maar met moeite kon onderdrukken bij het bezoek van Paul Kruger aan Den Haag in 1900 konden achterwege blijven bij de zegetocht van Van Heutsz in Nederland vier jaar later. Het besluit van de Nederlandse regering, om de kruiser 'Gelderland' naar Lorenzo Marques te zenden om daar 'Oom Paul' op te halen, was intussen een van die schaarse momenten waarop de publieke opinie in Nederland, gevoed door de algemene verontwaardiging over het Engelse optreden, het buitenlandse beleid dreigde om te buigen in een richting die strijdig leek met de koloniale belangen. Alleen een Indisch oud-gast als Fransen van de Putte bleef zichzelf gelijk toen hij liet weten dat wat hem betrof de 'Gelderland' rustig had mogen doorvaren naar Indië!

Natuurlijk lokte het Engelse optreden in Zuid-Afrika een vergelijking uit met het Nederlandse in Atjeh. Was in beide gevallen niet sprake van eenzelfde imperialistische politiek? Het is jammer dat Kuitenbrouwer maar kort bij deze discussie, waarvoor sociaal-democraten als Van Kol de brandstof aandroegen, stilstaat en bijvoorbeeld niet is ingegaan op de gedachtenwisseling die in 1902/1903 plaats had tussen de minister van koloniën Idenburg en de Indische regering naar aanleiding van de expansie in de buitengewesten, waarvan Idenburg zich een minder warm voorstander toonde dan het boek suggereert. De in de correspondentie van de minister voorzichtig doorklinkende veronderstelling, dat men in Indië niet afkerig zou zijn van 'een imperialistisch streven', werd door gouverneur-generaal Roo-

seboom hoog opgenomen. Men kon nu eenmaal — zo betoogde hij— niet de ogen sluiten voor de wantoestanden die allerwegen in het nog niet onder Nederlands bestuur gebrachte gebied heersten. Bescherming van zwakken en verdrukten was onontkoombaar en daarenboven 'geheel in overeenstemming met de ethische richting in de Koloniale politiek die in den laatsten tijd alom ten onzent zoo luid gepredikt wordt'. Een uitlating als deze — te vinden in verbaal 28-3-1903, H⁵ (Koloniën) — lijkt mij eerder richtinggevend te zijn geweest voor het expansieproces in de Indische archipel rond 1900 dan de door Kuitenbrouwer — in het voetspoor van Van Tijn — (helemaal duidelijk is hij overigens op dit punt niet) veronderstelde invloed van economische drijfveren en motieven.

Anders dan Wesseling in het *Tijdschrift voor geschiedenis* (1986) 214-225, ben ik geneigd Kuitenbrouwers conclusie te onderschrijven dat Nederland paste in het algemene patroon, zij het dat de imperialistische geest slechts gedurende een beperkt aantal jaren (van 1894 tot ±1910) over deze 'Jeanne d'Arc onder de naties', om het in de woorden van Van Vollenhoven te zeggen, is vaardig geweest. Terecht wordt het begin van de Atjeh-oorlog als 'een valse start' aangeduid. 'Someone had blundered'. In dit geval gouverneur-generaal Loudon en dat tot groot verdriet van minister van koloniën Fransen van de Putte. De vrees voor 'een tweede Atjeh' zat er in de volgende decennia diep in. Dat bleek nog in 1890 toen de Tweede Kamer zich unaniem tegen verdere militaire maatregelen op het nietige eiland Flores uitsprak. Nog in 1897 zou de eerste bestuursvestiging op Nieuw-Guinea in de Kamer veel tegenstand oproepen, ondanks het feit dat Duitsland en Groot-Brittannië zich al bijna vijftien jaar eerder in het oostelijk deel van het eiland genesteld hadden. Nederland sloot de rij maar liep daarmee nog niet uit de pas!

Het minst geslaagde deel van het boek is de slotbeschouwing. De auteur heeft hier de neiging nogal eens in herhalingen te vervallen, terwijl sommige van zijn conclusies — bijvoorbeeld dat de vigerende machtsverhoudingen bepalend lijken te zijn geweest voor de positie die Nederland innam — slechts weinig lezers zullen verrassen. Ook de uitgesponnen vergelijking met Engeland, Portugal en België lijkt niet zo zinvol; daarvoor waren de onderlinge verschillen toch te groot. Enkele kaartjes, alsmede een zakenregister, hadden niet mogen ontbreken. Zo liet mijn Indische schoolatlas mij in de steek bij het traceren van het 'verzuimd' Batoe Tinagat op Borneo. Aan mijn waardering voor het door Kuitenbrouwer verrichte onderzoek doen deze opmerkingen echter niet af. Te hebben aangetoond, dat, behoudens een enkele hoofdlijn, er niet zoveel structuur zat in het Nederlandse buitenlandse en koloniale beleid, dat dit beleid in belangrijke, zo niet overwegende, mate door toeval, incident, persoonlijke inzichten en persoonswisselingen op diverse departementen werd bepaald — men 'zwaluwstaartte' vaak maar wat aan om het in hedendaags ambtelijk Haags te zeggen — is niet de geringste verdienste van dit in veel opzichten verhelderend proefschrift.

C. Fasseur

Centraal Bureau voor de Statistiek, *Honderd jaar strafrecht in statistieken 1886-1986* (CBS-publikaties; 's-Gravenhage: Staatsuitgeverij, 1986, 46 blz., f10,-, ISBN 90 3570562 9).

'De in werking treding van het nieuwe Strafwetboek heeft op vele plaatsen in ons vaderland aanleiding gegeven tot gepaste toespraken en beschouwingen'. Aldus de aanhef van een